

Politiadvokat Ragnvald Brekke:

Forfatteroppl.: Brekke er cand. jur. 1985, politifullmektig ved Helgeland politidistrikt, politiadjutant ved Ringerike politidistrikt, politiadvokat ved Drammen politidistrikt, fra 2001 politiadvokat ved ØKOKRIM.

**”KJØTTSVINDELSAKEN” OG STRAFFEREDUKSJON I PRAKSIS VED
TILSTÅELSER OG FORKLARINGER SOM VESENTLIG BIDRAR TIL
OPPKLARING AV SAKEN**

Den såkalte ”kjøttsvindelsaken” ble sluttført ved Oslo byretts dom 2. oktober 2001 hvor hovedmannen ble dømt til 5 år ubetinget fengsel, 5 års rettighetstap, samt erstatning på kr. 73.000.000,- og inndragning av kr. 11.700.000,-. Saken gjaldt blant annet grove bedragerier overfor tollvesenet og Statens kornforretning, samt grovt utroskap og overtredelser av ligningsloven, regnskapsloven og merverdiavgiftsloven. Dommen er rettskraftig for hovedmannens del.

1 Kort om etterforskningen og iretteføringen

Etterforskningen av saken løp for fullt fra høsten 1998 og fram til hovedforhandlingen i mars 2001. Det ble etterforsket i Norge, Sverige, Østerrike, Ungarn, Russland, Finland, gjennomført ransaker og beslag mer enn 20 steder hos produksjonsbedrifter, transportører, speditør, privatboliger mm. I alt 13 personer ble avhørt som mistenkte/siktede, og det ble foretatt mer enn 110 vitneavhør, og sikret betydelige verdier for senere inndragning. Hovedforhandlingen ble gjennomført fra slutten mars 2001 og fram til og med august 2001.

Etterforskningen av kjøttsvindelen, som bl.a. omfattet eksport/transitt av til sammen 1, 9 millioner kg kjøttvarer til Russland, avdekket at flere bedrifter og personer deltok i et planmessig straffbart foretagende hvor de gjennom nesten fire år klarte å lure en lang rekke etater, herunder skatte- og avgiftsmyndighetene, tollvesenet, Statens kornforretning og veterinærmyndighetene. Samlet omfattet handlingene verdier på mer enn 100 millioner kr.

Etterforskningen viste at flere profesjonelle aktører var viktige suksessfaktorer for gjennomføringen av de straffbare handlingene som pågikk fra 1994 og fram til saken ble avdekket høsten 1998. De straffbare handlinger ble holdt skjult ved utstrakt bruk av

bl.a.feilfaktureringer mellom bedriftene, uriktige tolldeklarasjoner, uriktig regnskapsføring og vedvarende uriktige opplysninger til kontrolletatene. For gjennomføringen av svindelen var hovedmannen avhengig av personer med faglig innsikt i regnskap, revisjon, produksjon av matvarer, tollkontroll mm.

Videre viste etterforskningen at myndighetenes kontrollmuligheter var begrenset fordi kontrollsystemene var fragmentariske, ved at hver enkelt etat kontrollerte sin "nisje" – uten at det foregikk relevant informasjonsflyt mellom kontrolletatene. I tillegg var de aktuelle kontrollsystemer hovedsakelig dokumentbasert og bygget på tillit mellom etatene og de aktuelle selskaper/personer (selvdeklareringsprinsippet). Det skjedde så langt en kjenner til ikke noen fysisk kontroll av hvilke varer som faktisk ble produsert, eksportert, eller sendt i transitt fra Østerrike via Norge i perioden fra 1994 til og med høsten 1998. Etter mitt skjønn ville en eller flere fysiske kontroller av varepartiene med stor grad av sikkerhet ha avdekket forholdene. Videre ville kontroll av de reelle selskapenes varekjøp og produksjonslinjer ha avdekket at det ikke var grunnlag for den angivelige "produksjonen" og faktureringen av hundrevis av tonn med foredlede varer av bl.a.storfe og svin for eksport til Russland.

2 Spørsmål om redusert straff ved tilståelser – strl § 59 annet ledd i praksis

Den 2. mars 2001 ble strl § 59 endret med samtidig ikrafttredelse. Bestemmelsens annet ledd lyder nå som følger:

Har siktede avgitt en uforbeholden tilståelse, skal retten ta dette med i betraktning ved straffeutmålingen. Retten kan nedsette straffen under det for handlingen bestemte lavmål og til en mildere straffart.

Med utgangspunkt i lovendringen måtte aktoratet forholde seg til hovedmannens tilståelser da straffepåstanden skulle utmåles. Problemet var å avveie hans tilståelser under etterforskningen og hovedforhandlingen opp mot de individual- og allmennpreventive hensyn som tilsa en lang ubetinget fengselsstraff ved domfellelse for grove bedragerier, utroskap mm for mer enn 100 millioner kr.

Verken lovteksten eller lovforarbeidene gir konkrete anvisninger på hvor stor straffereduksjon tiltalte kan forvente ved en uforbeholden tilståelse. Lovforarbeidene angir at det må bero på

en konkret helhetsvurdering, jfr. Ot. prp. nr. 81 (1999-2000) side 39, hvor departementet synes å slutte seg til følgende utsagn fra arbeidsgruppen som utredet forslaget:

”Om det skal gis straffereduksjon og hvor stor den i tilfelle skal være, må avgjøres av dommeren ut i fra en konkret vurdering hvor de viktigste momentene vil være hvilken betydning tilståelsen har hatt for fornærmedes situasjon og hvor stor prosessøkonomisk gevinst den har medført. Ytterpunktene er klare: Det er stor forskjell på en uforbeholden tilståelse som kommer uoppfordret i første politiavhør, og en tilståelse som først foreligger under hovedforhandlingen etter at tiltalte innser at bevismaterialet mot ham er overveldende.”

Kjøttsvindelsakens omfang og kompleksitet nærmet seg en yttergrense for hva aktoratet og byretten kunne bearbeide under hovedforhandlingen. Uten erkjennelser fra hovedmennene i saken, ville det ha blitt vanskelig å iredteføre saken innen rimelig tid og på en oversiktlig måte. Det er grunn til å tro at hovedmannen ikke ville ha erkjent alle forhold under hovedforhandlingen uten at han på forhånd hadde fått bekreftet at påtalemyndigheten ville nedlegge en straffepåstand med en ikke ubetydelig straffereduksjon ved full erkjennelse fra ham. På den annen side tilsa både individual- og allmennpreventive hensyn at straffen ikke måtte bli for mild. Ved å nedlegge påstand om rettighetstap i tillegg til fengselsstraffen, samt inndragning av hovedmannens vinning, anså en at både begge hensyn ble ivaretatt.

Normalstraffen for økonomisk kriminalitet som kan sammenlignes med kjøttsvindelen ligger etter mitt skjønn på mellom 6 og 7 år ubetinget fengsel. Aktor nedla i saken påstand om 5 års fengsel og 5 års rettighetstap. Om straffepåstanden uttaler byretten følgende:

”Aktoratet har som nemnt lagt ned påstand om fengsel i 5 år. For retten verkar påstanden svært låg. Han er dømd for bedrageri mot tollvesenet med rundt 40 millionar kroner. Han er vidare dømd for bedrageri andsynes Statkorn på over 30 millionar kroner. Dette er svindel mot fellesskapet si kasse. I tillegg kjem svart omsetning for fleire millionar, og utruskap mot og A/S, også det for fleire millionar.”

Videre heter det i straffeutmålingspremissene:

”Ut i frå strafferammene har heller retten vanskar med å forstå kva som skal til for å nærme seg øvre grense, når sitt straffverde blir vurdert til fem år. Med grunnlag i dei dommane aktoratet har lagt fram, meiner retten at fem år er langt i nedste del. Aktoratet har som grunngeving særleg vist til at ganske tidleg i saka har samarbeidd med politiet noko som vesentleg grad har letta etterforskinga. Dette samarbeidet har halde fram i dei månadene hovudførehavinga har vore, og vore til vesentleg lette ved iretteføringa.

Retten meiner Økokrim er best til å vurdere kva samarbeidet til skal ha å seie for straffeutmålinga, og vil difor under tvil ikkje gå høgare i straff enn påstanden frå Økokrim. Straffa vert etter dette sett til fengsel i 5 år.”

Tiltalte er altså gitt vesentlig straffereduksjon for sine erkjennelser som forenklet etterforskningen av saken og den senere iretteføring. Av premissene kan en også lese at det stilles krav til notoritet og bevisføring om tiltaltes tilståelser og i hvilken grad forklaringene har bidratt til oppklaring og forenkling av straffesaken.

2 Om straffereduksjon ved forklaringer som i vesentlig grad bidrar til å oppklare saken

Lovgiver valgte å ikke lovfeste et tilsvarende prinsipp for tiltaltes øvrige forklaringer som i vesentlig grad bidrar til å oppklare saken, eksempelvis hans forklaring om andre medvirkeres roller i et straffbart foretagende. Lovgiver hadde betenkeligheter med å lovfeste en slik straffeutmålingsregel, bl.a.fordi det ofte kan herske tvil om siktedes forklaringer er sannferdige eller ikke. Videre anså departementet at en slik lovfesting vil

”. . . oppfordre til angiveri, og som øker risikoen for at den siktede blir utsatt for represalier. Departementet ser heller ikke bort fra at en ordning hvor det legges vekt på samarbeid med politiet, kan medføre en hardere selvjustis i miljøet hvor kriminaliteten stadig blir hardere.”
(Ot. prp. nr. 81 (1999-2000) side 38.)

Selv om prinsippet ikke er fastslått i lov, vektlegges denne type forklaringer sannsynligvis ofte ved straffeutmålingen i alvorlige saker hvor flere har medvirket i et straffbart foretagende, for eksempel ved innsmugling av narkotika. Et kjent eksempel finner en i Eidsivating lagmannsretts ennå ikke rettskraftige dom av 2. april 2002 i Orderud-saken, hvor to av de tiltalte synes å ha fått straffereduksjon for å ha belyst de andre tiltaltes roller gjennom

sine tidlige forklaringer til politiet og i retten. I straffeutmålingspremissene for tiltalte C uttaler retten følgende:

” I tillegg til Cs begrensede rolle er det et formildende moment av betydning at hun tidlig i etterforskningen ga opplysninger til politiet som, sammen med de opplysningene som D kom med, har vært avgjørende for domfellelsene i saken.”

Rent praktisk vil ofte den tiltaltes uforbeholdne tilståelse om egne forhold, samtidig klarlegge andre medvirkeres straffeskyld. Denne ”overskuddsinformasjonen” vil vel nå i praksis inngå som en integrert del av den samlede konkrete vurdering som retten skal foreta etter endringen av strl § 59 annet ledd.

Etter mitt skjønn er det både uheldig og et paradoks at lovgiver lar domstolene utmeisle prinsippet om straffereduksjon ved forklaringer som i vesentlig grad bidrar til å oppklare saken, når slik straffereduksjon etter lovgivers syn er heftet med nevnte betenkeligheter. En kan her enten velge å ”stikke hodet i sanden” og la andre styre utviklingen, eller å lovregulere spørsmålet med en forutgående demokratisk grundig behandling. Det siste ville kunne legge føringer på praktiseringen av prinsippet og derved redusere betenkelighetene. Det kunne bl.a.presiseres at siktede/tiltalte ikke har ubetinget krav på straffereduksjon ved forklaringer om andre personers medvirkning/straffbare forhold med mindre (1) forklaringen kan kontrolleres mot andre taktiske eller tekniske bevis i saken og (2) forklaringen gir et vesentlig bidrag til oppklaring av saken.

Fordelen med et lovfestet prinsipp om straffereduksjon ved både tilståelser og forklaringer som i vesentlig grad bidrar til å oppklare sakene, er særlig fremtredende i økonomiske straffesaker hvor nøye planlagte handlinger ofte begås av flere personer i fellesskap, og hvor de holdes skjult gjennom lang tid – bl.a. med bistand fra profesjonelle rådgivere.

Det samme gjelder ved etterforskning av andre organiserte kriminelle miljøer som bl.a.det kriminelle MC-miljøet, og etterforskning mot bakmennene i sigarett, sprit- og narkotikamiljøene. Etterforskningen av MC-miljøet i den såkalte ”bombesaken” i Drammen viser at enkelte personer tilknyttet miljøet, under de rette forutsetninger, er villige til å ”tre ut av rekkene” og påta seg eget ansvar, samt forklare seg om andres medvirkning. Det er rimelig å anta at den eller de tiltalte som har bidratt til oppklaringen av ”bombesaken” har vurdert

mulighetene for slik straffereduksjon. Det vil videre overraske mye om ikke domstolen senere vil gi en straffereduksjon for den eller de tiltalte som vesentlig bidro til å oppklare saken, herunder de øvrige tiltaltes roller i det straffbare foretagedet.

3. Politets/påtalemyndighetens praktiske håndtering av spørsmålet om straffereduksjon ved tilståelser etter strl § 59 annet ledd

Skal påtalemyndigheten få siktede til å bidra til oppklaring av denne type saker, må det nok i en del tilfeller foreligge utkast til påstander med følbare straffereduksjoner på et relativt tidlig stadium av sakene. Endringen i strl § 59 stiller derfor nye krav til påtalemyndighetens arbeid i initialfasene av straffesakene.

For det første må det til en tidlig samhandling mellom politijurist og statsadvokat for å kartlegge og anskueliggjøre hvilken straffereduksjon en siktet person kan forvente å oppnå ved å avgi en uforbeholden tilståelse. Når den siktede velger av avgi tilståelse, må det samtidig sikres bevis for hvilken betydning siktedes uforbeholdne tilståelse fikk for etterforskningen og hvilke bevis siktede kjente til da han avga tilståelsen overfor politiet. Når en kommer til hovedforhandlingen bør de ovennevnte forhold være avklart og uomtvistet. Videre vil lovendringen tilsi en større grad av tidlig dialog mellom forsvarer og påtalemyndigheten om det generelle straffenivå i tilsvarende saker og hvilken konkret straffepåstand siktede kan forvente hvis han velger ”å legge kortene på bordet”. Det bør også her skapes notoritet om tidspunkt for og innhold i slik kontakt med forsvarer.

En skyggeside ved bestemmelsen om straffereduksjon ved tilståelser vil være at siktede eksempelvis kan fristes til å avgi uriktige erkjennelser i et større sakskompleks for å slippe unna med en mildere straffepåstand fra aktors side. Påtalemyndigheten bør derfor i en slik ”forhandlingsfase” påse at det foretas grundige kontroller av siktedes erkjennelser før de godskrives ham som grunnlag for en senere reduksjon i straffepåstanden.

Påtalemyndighetens eventuelle milde straffepåstand ved erkjennelser fra siktede gir ingen garanti for at domstolen senere velger å vektlegge erkjennelsene i samme grad. Det foreligger alltid en risiko for at retten avsier en betydelig strengere dom. Dette bør etter mitt skjønn klargjøres for siktede i den nevnte ”forhandlingsfase” før eventuell erkjennelse avgis i et formelt politiavhør.

